

KAYIP SESLERİN İZİNDE
Emre Aracı

Sultan V. Murad'ın piyanosu

Her şey Sultan V. Murad'ın dördüncü kuşak torunu Osman Selaheddin Osmanoğlu'nun Beylerbeyi'ndeki evinde duran büyük dedesinin Érard marka kuyruklu piyanosunun kapağını açıp elimizde bir fenerle kısmen okuyabildiğimiz seri numarasını deşifre etme gayretimizle başladı...

Tellerin gerili olduğu ahşap kasnağın üzerinde siyah çini mürekkebiyle ve zarif bir kaligrafiyle yazılmış birkaç rakam görebiliyorduk sadece. Ama rakamların bir kısmı ne yazık ki zamanla silinmişti. "392" veya "592" gibi bir numara seçilebiliyordu. Hepsi o kadardı. Oysa bize beş rakamlı bir seri numarası gerekiyordu. O akşam Paris'teki Musée de la Musique Arşivleri'nde hepsi dijital ortama aktarılmış olan Érard fabrikasının siparişlerinin kaydedilmiş olduğu binlerce sayfadan oluşan defterlere internet üzerinden bakarken insan hangi yıldan başlayacağını doğrusu kestiremiyordu. Piyanonun tuş kapağında Fransızca fonetik olarak "A son Altesse Impériale Mehemmed Mourad Effendi" yazılıydı. Dolayısıyla bu piyano Mehmed Murad Efendi'nin şehzadeliği döneminde, dünyaya geldiği 1840 yılından padişah olduğu 1876'ya kadar geçen 36 yıl içerisindeki bir zaman diliminde sipariş edilmiş olmalıydı. Érard kataloğu 1788'de başlayıp 1905'te sonlandığına göre merceğimiz hiç olmazsa biraz daralmıştı.

Sultan V. Murad'ın piyanosunun önünde Osman Osmanoğlu ve Emre Aracı

İstanbul saraylarına piyanoların demirbaş olarak ilk girişi Şehzade Murad Efendi daha doğmadan, dedesi Sultan II. Mahmud devrinde başlamıştı. Hatta 18 Aralık 1836 tarihli Fransız müzik dergisi Le Ménestrel kapak sayfasından yenilikçi padişahın haremi için Viyana'dan piyanolar sipariş ettiğini duyururken, J. Alfred Novello'nun Londra'da yayımladığı haftalık The Musical World dergisi ise 6 Haziran 1839 tarihli sayısında Sultan II. Mahmud'un Avrupai müziği sevdirmek için hareminde bir konser düzenlettiği, konserde eğitimini Paris'te almış olan genç bir Türk'ün diğer parçalar arasında Beethoven'ın varyasyonlu sonatlarından birini çaldığını ve bu parçanın dinleyicileri bilhassa coşturduğunu, genç piyaniste "gökgürültüsü gibi" alkışlar yağdığını yazmıştı. İstanbul'daki bu dinleti bir tür çağdaş müzik konseri gibi olmalıydı; zira o Türk genci Sultan II. Mahmud'un sarayında piyano başına oturduğu zaman Beethoven'ın vefatının üzerinden daha henüz 12 yıl geçmişti. Şehzade Murad Efendi 21 Eylül 1840'ta dünyaya gözlerini açtığı zaman işte tam da böyle bir ortam içerisinde kendisini bulmuştu. Nitekim Franz Liszt İstanbul'a gelerek Beşiktaş sahilindeki eski Çırağan Sarayı'nda babası Sultan Abdülmecid'in huzurunda o meşhur resitallerini verdiği zaman Murad Efendi daha henüz yedi yaşındaydı. Dolayısıyla genç şehzadenin seneler sonra kızkardeşi Refia Sultan'a bir mektubunda "Eğlenceler ma'lûm ya piyano çalmak, nota yazmak, tarih okumak" diye yazmış olmasına hiç şaşırmamak gerekir. (Ali Akyıldız, *Refia*

Sultan V. Murad'ın Érard piyanosu

**Piyanonun kapağında
Şehzade Murad Efendi'ye takdim yazısı**

Sultan, İstanbul 1998, s.17) Sultan V. Murad daha küçük yaşında piyanoyla tanışmış ve müziği hep sevmişti. 1876'da amcası Sultan Abdülaziz'in yerine tahta çıkartılıp üç ay sonra indirilmesinin ardından bir daha hiç kapı dışarı çıkmamak üzere 28 yıl Çırağan Sarayı'nda sabık bir yaşam sürdüğü zaman da ömrünün büyük bir kısmını piyano başında vals, polka, galop ve kadril türünde yüzlerce Avrupai dans parçaları besteleyerek geçirecekti.

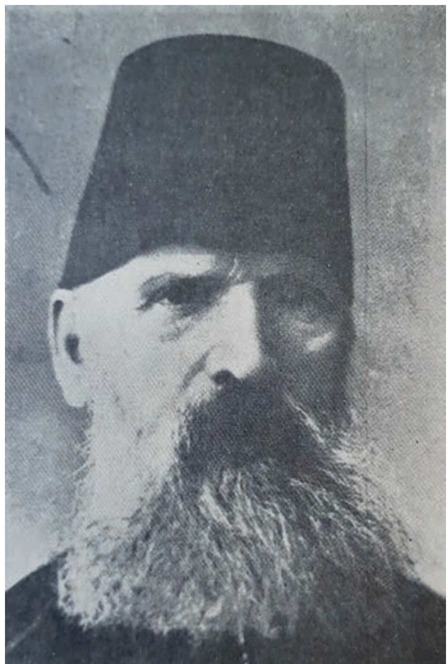
Şehzade Murad Efendi 1844'te İtalya'dan İstanbul'a gelerek burada yerleşen Parma doğumlu Callisto Guatelli'den piyano dersleri almıştı. Hatta hocasının sevilen *Osmanlı Sergi Marşı* İtalyanca olarak *Gran Marcia L'Esposizione del 1863* başlığıyla şehzadenin nota defterine piyano redüksiyonu olarak kaydedilmişti. O zamanlar Guatelli daha henüz "paşa" olmamıştı ve "Guatelli Bey" olarak bilinirdi. Nitekim notanın en başında fonetik olarak "Guatelli Bej" yazılıydı. Kim bilir Şehzade Murad Efendi bu marşı piyanosunda ne çok defalar çalmış olmalıydı. Çünkü bu nota defteri de o piyanoyla beraber seneler sonra dördüncü kuşak torununa intikal edecekti. Guatelli, öğrencisi Murad Efendi'ye ithafen, bir de solo piyano için bir *Elegie* bestelemiş ve eserin notasını Milano'daki F. Lucca Yayınevi basmıştı. O notanın orijinal bir kopyası Verdi'nin adını taşıyan ünlü Milano Konservatuvarı Kütüphanesi'nde günümüze ulaşacaktı. O notayı Milano'daki kütüphanede elime aldığım gün duyduğum heyecan kadar şimdi bu piyanonun seri numarasının önümüzde açacağı yeni bağlantıları merak ediyordum; yeter ki unutulmuş bir şifreyi çözmeye gayret eder gibi o eksik numaraları bir bulabilseydim. Fotoğrafını çektiğimiz o silik seri numarası bilgisayar ekranında büyüyünce biraz daha netlik kazanmış, farklı numaraları deneyerek en sonunda "32592"ye ulaşmıştım ve emeğim boşa çıkmamıştı, çünkü Érard envanteri bu seri numarasıyla gerçekten de İstanbul'dan sipariş edilmiş bir piyanonun iki defterde kaydını karşıma çıkartmıştı çıkartmasına, ancak burada tahminimin aksine Şehzade Murad Efendi'nin adı gözükmüyordu. Siparişi veren "D. Paspalli à Constantinople" olarak kayıtlıydı. (Envanter No: E.2009.5.57)

Kimdi bu İstanbullu D. Paspalli? Gerçi bu isim hiç de yabancı gelmemişti. CD kaydını gerçekleştirmiş olduğum Guatelli'nin eserlerinden birinde nota kapağının üzerinde görmüştüm Demetrio Paspalli'nin adını ilk olarak çok seneler önce. Bu eser *Arie nazionali e Canti popolari Orientali antichi e moderni* idi. Yirmi dört kısa parçadan oluşan ve iki albüm hâlinde solo piyano için Breitkopf und Härtel tarafından basılan bu eserler Guatelli'nin armonize ettiği eski ve yeni milli

Sultan V. Murad

havalar ve popüler oryantal şarkılar idi ve hatta nota Brahms'ın kütüphanesine kadar ulaşmıştı. Pek çok besteleri arasında Guatelli "Ülkemden neden ayrıldım?" anlamına gelen *Pourquoi ai-je quitté ma patrie?* başlıklı solo keman ve piyano için romansını da Demetrio Paspalli'ye ithaf etmişti, çünkü Paspalli Guatelli'nin kayınbiraderi idi ve bir amatör olarak çok iyi keman çalıyordu. Beyoğlu bankerlerinden olduğu söylenen Rum asıllı Demetrio Paspalli'ye aynı zamanda Yunan Krallığı'nın en önemli nişanlarından olan "Tágma tou Sotíros" verilmişti. Paspalli'nin adı Nil Irmağı'nın kaynağına keşifler düzenleyen ve İstanbul'da da kısa bir süre yaşamış olan İtalyan müzisyen ve kaşif Giovanni Miani'nin (1810-1872) anılarında da geçiyordu. Hatta Miani 15 çocuk sahibi olduğunu yazdığı Demetrio Paspalli'nin evinde neşeli bir nikâh törenine katılmış, bu törende Paspalli keman çalmış ve Guatelli de ona piyanoda eşlik etmiş, davetliler de dans etmişti. (Giovanni Miani, *Le spedizioni alle origini del Nilo*, Venedik, 1865, s.82-83)

Demetrio Paspalli'nin elinde kemanıyla betimlendiği Yusuf Franko Paşa (1855-1933) tarafından çizilmiş çok güzel bir de karikatürü mevcut. Ömer Koç'un koleksiyonunda bulunan ve "Yusuf Franko'nun İnsanları" sergisinde de teşhir edilen bu karikatürde Paspalli için "Dersaadet Tramvay Kumpanyası'nın Yönetim Kurulu üyesi, amatör müzisyen" açıklaması yapılmış. Gerçi *Şark Ticaret Yıllıkları* Paspalli ve "Paspalli Efendi" adı altında birkaç isim listeliyorsa da Yusuf Franko'nun karikatüründe elinde kemanıyla betimlenmiş olan Paspalli'nin, Guatelli'nin kayınbiraderi ve Şehzade Murad Efendi'nin Érard piyanosunu sipariş eden kişi olduğunu düşünüyorum. Tuş kapağındaki takdim yazısından da anlaşıldığı üzere piyano genç şehzadeye hediye edilmişti. Ancak bu hediyeyi, siparişi veren Demetrio Paspalli'nin mi, ya da şehzadenin piyano hocası olan kayınbiraderi Guatelli'nin mi yaptığına dair de elimizde şu an için kesin bir bilgi bulunmamakta. Érard envanteri siparişin 1860 yılında verildiğini ve 26 Şubat 1861'de fabrikadan çıktığını göstermekte. İkinci envanter kaydındaysa piyanoya toplamda 3520 Frank ödenmiş olduğu gözüküyor. (Envanter No: E.2009.5.120) Şehzade Murad Efendi'nin piyanosunun içinde, o

Şehzade Murad Efendi'nin piyano hocası Callisto Guatelli

Sébastien Érard

devir her Érard piyanosuna konduğu gibi, şirketin 1851'de Londra ve 1855'te Paris olmak üzere iki ünlü dünya sergisinde aldığı ödülleri gösteren madalya da bulunmakta.

Érard piyano fabrikası Sébastian Érard (1752-1831) tarafından kurulmuştu. Érard ilk piyanosunu 1777'de Paris'teki fabrikasında üretmiş, kısa sürede Kral XVI. Louis ve Marie Antoinette'in patronajını kazanmıştı. Çoğunlukla saray ve soylulara hizmet verdiği üzere Fransız İhtilali'nde fabrikasını Londra'ya taşımak zorunda kalmışsa da Sébastian Érard birkaç yıl içerisinde Paris'e geri dönecekti. Érard sadece piyano üretmekle kalmamış enstrümanı teknik anlamda geliştirerek bir mucit olarak da modern piyanonun evrimine önemli katkılarda bulunmuştu. Tarihte Haydn, Beethoven, Mendelssohn, Liszt, Chopin, Wagner, Verdi ve Ravel gibi bestecilerin tercihi olmuştu Érard piyanoları. Hatta Liszt İstanbul'a geldiği 1847 yılında da resitalleri için Érard fabrikası Macar virtüözün direktifleri doğrultusunda Osmanlı başkentine özel bir piyano yollamış, bu piyano sanatçı şehirden ayrılmadan önce Moniseur Baldagi (Baltazzi) adında birisine nişanlısına hediye edilmek üzere 16.000 kuruşa satılmış ve Liszt bu olayı güzel enstrümanın kaderine yakışır romantik bir hikâye olarak Pierre Érard'a (1794-1855) yazdığı bir mektubuna konu etmişti.

Pierre Érard Osmanlı sarayına bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan başka piyanolar da yollamış ve hatta bunların yollanmasında yazışmalardan da görüldüğü üzere Giuseppe Donizetti aracı olmuştu. Sultan V. Murad'ın 1861 Érard yapımı piyanosu dışında başka piyanoları da vardı. Bu konuda değerli araştırmaları olan merhum Suha Umur'un bana aktardığına göre bunlardan bir tanesi 1970'lerde İstanbul Üniversitesi Matematik Enstitüsü'ne satılmıştı. Demetrio Paspalli'nin sipariş ettiği 1861 Érard yapımı piyano ise Sultan V. Murad'ın vefatından sonra, hanedan 1924'te sürgüne giderken, torunu Ahmed Nihad Efendi (1883-1954) tarafından İstanbul'daki ahbaplarına emanet edildi. Bu piyanoya uzun yıllar boyunca Ahmed Nihad Efendi'nin oğlu Ali Vâsıb Efendi'nin (1903-1983) Mekteb-i Sultani'den sınıf arkadaşı olan ve İstanbul Filarmoni Derneği'nin kurucularından Afif Tektaş (1905-1980) sahip çıktı. Ali Vâsıb Efendi'nin oğlu Osman Selaheddin Osmanoğlu yurda dönüşünün ardından piyanoyu Afif Tektaş'ın oğlu Ömer Tektaş'tan teslim aldı ve böylece piyano aileye geri dönmüş oldu.

Demetrio Paspalli (Yusuf Franko'nun İnsanları Sergisi, Ömer M. Koç Koleksiyonu)

Clara Schumann

Robert Adelson'un kitabının kapağında Kraliçe Victoria ve Prens Albert'ın Érard piyanosu

Şehzade Murad Efendi'nin piyanosunun sipariş kaydının yer aldığı Érard envanterinin benim için sakladığı bir sürpriz daha vardı. Zira aynı listede, hemen sekiz piyano sonra, 32600 seri numarasıyla Berlin'den Madame Schumann'ın siparişi yer alıyordu. O da Érard'ın Becker atölyesinden çıkma yedi oktav bir kuyruklu piyanoydu ve o an tahmin ettiğim gibi bu Clara Schumann'ın piyanosuydu. On binlerce piyanonun üretildiği o fabrikada Clara Schumann ve Şehzade Murad Efendi'nin piyanolarının peş peşe aynı atölyeden çıkmış olmaları gerçekten de inanılmazdı. Üstelik Clara Schumann, Pierre Érard'ın eşi Camille Érard'a (1813-1819) yazdığı bir mektubunda bu piyano için "bugüne kadar çaldığım en güzel, en şiirsel enstrümanlardan biri" tanımını yapacaktı. Bu satırları yakınlarda yayımlanan ve Schumann'ın piyanosunun seri numarasını teyit eden Robert Adelson'ın *Érard: A Passion for the Piano* (Oxford University Press, 2021) kitabında okuyorum. (s.150) Bu kitap hiç şüphesiz ki Érard piyanoları hakkında bugüne kadar hazırlanmış en kapsamlı başvuru kaynaklarından biri olarak yayımlanmış. Kitabın kırmızı renkli kapağında yer alan altın varaklı piyano ise bir başka saraylıya ait. Bu enstrüman Kraliçe Victoria ve Prens Albert'ın 1856 yapımı Érard piyanosu ve bugün hâlâ Londra'da Buckingham Sarayı'nda duruyor. (RCIN 2426) En son olarak Kraliçe Victoria'nın doğumunun 200. yılında, Royal Albert Hall'da verilen 2019 BBC Proms konserlerinden birinde dinlediğimiz bu muhteşem piyano o güzel tınısını hâlâ koruyor. Şehzade Murad Efendi'nin Érard piyanosu da gün gelip gerçek bir uzmanı tarafından restore edilebilirse belki bir gün bir konserde Clara Schumann'ı da hayran bırakan benzer tınısıyla bizlere tarihimizden yitik bir sayfayı sadece hatırlatmakla kalmayacak, aynı zamanda klavyesinde hayat bulmuş olan o kayıp sesleri de bir buçuk asır sonra yeniden duymamızı sağlayacaktır…

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.